

*Guardians of the Memory
Пазители на паметта*

ПОЛСКАТА ПРЕСА И ПОЛСКО-ГЕРМАНСКИТЕ ОТНОШЕНИЯ ПРЕДИ ИЗБУХВАНЕТО НА ВТОРАТА СВЕТОВНА ВОЙНА

Рафал Хабелски

Институт за национална памет (Полша)

Резюме. Статията е посветена на позициите на полската преса относно полско-германските и германо-съветските отношения в периода, непосредствено предшестваш избухването на войната (август 1939 г.). Възгледите на пресата са допълнени от информация, засягаща издателската политика на властта, както и обхвата на свободата на словото. Извор са най-важните политически всекидневници, представящи възгледите на управляващия лагер и на опозиционните групи.

Ключови думи: преса; издателска политика; полска външна политика; полско-немски отношения; немско-съветски отношения

В годините преди избухването на Втората световна война полската преса няма възможност свободно да засяга полско-германските въпроси. Причина за препятствията е споразумението за пресата, сключено след подписването на договора за ненападение през февруари 1934 г.¹⁾ Според него Полша и Германия се задължават да пазят доброто име на предводителите на двете държави, както и да уважават принципите на обективното представяне на взаимоотношенията си²⁾. Договорът престава да действа заедно с отказа от споразумението от страна на Германия през април 1939 г., но това не е равнозначно на възможността за свободно писане за полско-немските отношения. По решение на министъра на външните работи Юзеф Бек пресата е възпирана от твърде остри антигермански изказвания, от засягането на въпроси, които могат да свидетелстват за недостатъчната подготовка на Полша за войната, както и от обръщането на внимание върху променящата се в неблагоприятна за Полша международна ситуация. Освен приготвените от Министерството на външните работи инструкции полезен за властта се оказва и *Декретът за защита на някои държавни интереси* на Президента на Жечпосполита от 22 ноември 1938 г., чийто чл. 11 предвижда наказание до две години затвор за накръняване на „отбранителния дух на обществото“.

Жертва на реакциите на властта срещу изказванията, приемани за несъвместими с политиката на правителството, стават не само всекидневниците и списанията, които понякога се появяват с белите петна на цензурата, но също така книги и техните автори. През март 1939 г. в изолационния лагер в Берьожа Картуска за две седмици е затворен Станислав Мацкевич – редактор на консервативния всекидневник *Ślowo*, заради публикациите, които според административните органи поставят под съмнение вярата в потенциала и отбранителните способности на държавата³⁾. Няколко месеца по-късно, през юни 1939 г., преди разпространението ѝ е конфискувана студията на Владислав Студницки *Wobec nadchodzącej drugiej wojny światowej* (*За приближаващата втора световна война*). Авторът допуска вероятността за антиполски съветско-немски алианс, както и за съпътстващата го липса на реална помощ от страна на западните сили⁴⁾. Въпреки обжалването на решението от страна на Студницки съдът не отменя заповедта за конфискуване, принуден от издадената от председателя на правителството заповед за цялостно задържане на книгата⁵⁾.

Възгледите на Мацкевич и Студницки – публицисти, представящи лишена от по-широка подкрепа ориентация към Германия и убеждението, че Полша трябва да избягва война със западния си съсед⁶⁾, контрастират с изказванията на правителствената преса, изразяваща позицията на управляващия лагер. Те убеждават в стабилното положение на Полша, подчертават нейната сила и аргументират смисъла и правилността на водената от нея външна политика. Консолидирането на обществото около Върховния главнокомандващ, усещането за сила и убеденост в защитата на суверенитета са изразени от лозунга „Силни, обединени, готови“.

Въпреки мненията, формулирани от пресата, полската външна политика не се оказва успешен гарант за сигурността. На 6 април 1939 г. Юзеф Бек подписва в Лондон гаранционно споразумение с Великобритания, на което Германия реагира с отказ от договора за ненападение. Говорейки за това решение по време на речта си в Сейма от 5 май, Бек отхвърля немските претенции и заявява, че Полша няма да позволи да бъде „изтласкана“ от Балтика. Предаваната директно по Полското радио реч е приета с ентузиазъм от цялата преса⁷⁾. Приемането на предложението на Хитлер (връщането на свободния град Гданск на Райха, екстериториалната магистрала и железопътната линия през Померания) е прието за равносилно на „слагане на примката на собствената шия“⁸⁾.

За пореден път, значително по-ясно от Бек, маршал Едвард Ридз-Шмигли изказва мнение относно отношенията с Германия по време на Събранието на легионерите, провело се на 6 август. Изявлението за противопоставянето на „всеки опит за директно или опосредствано нарушаване на интересите, правата и честта“ на Полша е придружено от заявление за отговор със сила

на насочената срещу нея агресия⁹⁾. За изказването на Ридз-Шмигли пишат всички вестници, някои го публикуват *in extenso*, отпечатвайки с главни букви последния фрагмент. В него маршалът предупреждава за грешката, произхождаща от убеждението, че полският патриотизъм заслужава по-малко права от патриотизма на други народи¹⁰⁾.

Упражняването на контрол над пресата довежда до – а дори изисква – изразяване на възгледи в съгласие със или близки до позицията на властта. Това обаче не означава, че възгледите на опозиционните издания, на лявата и националната преса са в разрез с очакванията на правителството. В лицето на все по-усложняваща се международна ситуация губят значение личащите до неотдавна разлики в оценката на посоките на водената от Полша външна политика.

Така е и в случая с подписания на 23 август 1939 г. в Москва пакт за ненападение между Съветския съюз и Третия райх. Издадените от Министерството на външните работи препоръки относно интерпретацията на това събитие, изисквани от Министерството на вътрешните работи, не са напълно известни. Може обаче да се предположи, че управляващите приемат за правилно освен придържането към приетата интерпретация относно позицията на държавата спрямо възможните заплахи да се предотвратят притесненията и да се противодейства на убеждението, че това е опасно събитие, което негативно влияе върху ситуацията на Полша. Препоръчва се споразумението да се обяснява като тактически ход, да се обръща внимание на това, че неговото съдържание няма да доведе до промяна в международния баланс на силите, и да се поддържа „спокойният скептицизъм“¹¹⁾. Оправдание на приетата от управляващите позиция са притесненията за негативния отзвук, с който съветско-германското споразумение ще бъде посрещнато. За това, че те не са били неоправдани, свидетелстват документалните извори¹²⁾.

Външните ограничения, на които е подчинена пресата, не са единственият фактор, влияещ върху мненията, които тя налага. Сериозен проблем представлява достъпът до информация за истинските мотиви и цели на съветско-германското споразумение. Намеренията на двете договарящи се страни остават неясни, да не говорим за съдържанието на добавения към споразумението таен протокол¹³⁾. Това не е странно, тъй като същността на алианса не е позната и на полските политически дейци, на посолството на Жечпосполита в Москва и на Министерството на външните работи¹⁴⁾. Министър Бек доста внимателно споменава обстоятелствата около подписването и съдържанието на споразумението в своя *Последен доклад*¹⁵⁾.

Информацията, с която разполага пресата, не я лишава от проникателност, макар че рамките на ограниченията, в които функционира, няма как да не влияят върху резултатите от анализите ѝ. Понякога бързината на събитията принуждава да се промени първоначално заетата позиция. Реинтерпретации-

те от този вид, атрактивни заради уменията на авторите, не свидетелстват за достатъчно овладяване на ситуацията. Според един от публицистите реализирането на съветско-немските преговори е успех на Москва, а съдържанието на договора – триумф на Берлин¹⁶).

Планираната визита на Йоахим фон Рибентроп в Москва и намерението да се подпише договор за ненападение между Съветския съюз и Третия райх са приети от повечето западноевропейски вестници като неочаквано събитие, което е и доста сензационно; пресата го отбелязва на своите първи страници с главни букви. Полските всекидневници реагират другояче, като доста неща подсказват, че това е резултат от инструкциите на Министерството на външните работи, засягащи не само съдържанието на коментарите, но и тяхното разположение. Сред предадените на редакциите препоръки се намира изискването да не озаглавяват по прекалено необикновен начин статиите, а дори да не се допускат сензационни викове на уличните продавачи на вестници¹⁷).

Затова информация за споразумението не е помествана на заглавните страници, за нея е намирано равноправно място сред останалите новини и коментари. Съгласно с указанията, основно правителствените вестници декларират, че сключването на договора не представлява изненада¹⁸). Наистина, не всички са на тази позиция¹⁹), но все пак доминира мнението, че не се е случило необикновено събитие. Убеждението, че споразумението, чието съдържание е поместено според преценката на изданието²⁰), не е изненада, намира развитие във формулираните за него оценки. Доминиращата гледна точка е, че пактът не променя положението на Полша, във връзка с което не представлява заплаха за нейната независимост. Според *Gazeta Polska* – меродавния всекидневник на управляващия лагер и орган на Лагера на националното обединение (*Obóz Zjednoczenia Narodowego*), пактът няма голямо значение за Полша. Освен това такива споразумения, както се смята, би трябвало да загубят значението си, поради което пактът нито влияе на позицията на Полша спрямо нейните съюзници, нито променя тяхната политика към нея²¹). Тази теза намира аргументи в провежданите разговори за полско-британския съюз, за които пресата информира междувременно.

Аргументът, доказващ маловажността на съветско-германското споразумение, е подчертаването на факта, че Полша, която има адекватен договор с Москва (сключен през 1932 г.), никога не е разчитала на нейната помощ²²). Тази диагноза обаче не е допълнена от констатацията, че съветско-германското споразумение е проява на окончателното поражение на концепцията за полската външна политика, приета след идването на Хитлер на власт. Тя се състои в поддържането на аналогични отношения и еднаква дистанция спрямо Берлин и Москва, което, както се смята, следва да предотврати опасното за Полша немско-съветско споразумение. Тази позиция е оспорвана от младоконсервативната група на „Бунта на младите“ – „Политика“²³), според чи-

ето мнение, изказвано преди всичко от Адолф М. Бохенски, тя не изключва възможността за антиполско сближаване на Берлин и Москва. На мястото на политиката на равновесието Бохенски предлага полско-германски съюз с антисъветска насоченост²⁴⁾.

Би било преувеличение да се твърди, че полската преса пренебрегва подписването на пакта Рибентроп-Молотов, но това не променя факта, че в някои случаи подобно подозрение намира потвърждение. На помощ идва мнението на Студницки, според когото полската публицистика, а особено „вестникарите“ показват тенденция за пренебрегване и омаловажаване на немския потенциал²⁵⁾. *Polska Zbrojna* – вестникът на въоръжените сили, първоначално се въздържа от коментар за съдържанието на пакта, приемайки, че това събитие не заслужава неговото внимание. Решава да заеме позиция по въпроса едва вследствие на намесата на читателите. И в този случай пактът не е приет като неочаквано събитие, а неговият анализ е заменен от декларацията, че каквито и да е териториални отстъпки са изключени, а в случай на нападение Полша ще се бие „без оглед на последиците“, „във всеки случай, дори без съюзници“²⁶⁾.

Усилията на пресата да се отнесе с аргументирано спокойствие към възможността за избухване на война²⁷⁾ са в противоречие със събитията, за които информира, което не допринася за нейната достоверност. Правителствените издания пишат за реакцията на управляващите относно случаите на „лихви при храните“, тоест неоснователното повишаване на цените на храните. Публикуват имена и снимки на извършители на злоупотреби, информират за санкциите, от които най-честата, освен глобата, е изпращането в Беръоза Картуска²⁸⁾. На 25 август някои вестници информират за нареждането, което прекратява отпуска на държавни служители²⁹⁾.

Изострящият се полско-германски конфликт, както и правилните, както изглеждат, отношения на Полша със Съветския съюз са причината пресата да анализира преди всичко влиянието на пакта върху Райха. Според повечето коментатори сключването на пакта доказва неблагоприятното положение, в което се намира Хитлер. Резюмирайки изводите на западната преса, подчертават, че съветско-немското споразумение ще доведе до изолацията на Берлин³⁰⁾, а договорът с Русия ще зачеркне защитаването до този момент от Хитлер идеологически позиции³¹⁾. Споразумението със Съветския съюз, подписано от една от страните в антикоминтерновия пакт, е израз на „идеологическия банкрут“ на Третия райх³²⁾, осъждащ Германия на влошаване на отношенията с нейните партньори като Испания и Япония. Подобни изводи прави и сензационният *Ilustrowany Kurier Codzienny*, който вижда в съдържанието на споразумението проява на „капитулацията“ на Хитлер. Подписвайки споразумение със Сталин, Хитлер не само ще се откаже от своите интереси в Източна Европа, включително Украйна, но също така ще се оттегли от Протектората

Бохемия и Моравия, което е подавано като слух. Според всекидневника тези решения са резултат от „отчаяната ситуация“, в която се е оказала Германия вследствие на авантюристичната политика на Хитлер³³⁾.

Според Мечислав Неджиалковски, главен редактор на *Robotnik* – всекидневника на Полската социалистическа партия, подписването на пакта със Съветския съюз е доказателство за пожертването на Япония от страна на Германия и за „обръщането“ ѝ от Испания³⁴⁾. Според доста единодушните оценки съветско-германският пакт трябва да представлява зачеркване на принципите на антикоминтерновия пакт, а дори неговото фактическо разпадане³⁵⁾. Подобни изводи служат като доказателство за предполагаемата „капитулация на Берлин пред Москва“³⁶⁾. Този аспект е подчертаван както от правителствените издания, така и от тези, които не споделят позицията на властта и представляват различни идеологически окраски³⁷⁾.

Съветско-немското споразумение често е определяно като блъф, с който и двете страни си служат. Хитлер е сключил споразумението, за да създаде впечатлението, че се отказва от плановете за експанзия на изток и се обръща на запад, а пък Сталин – за да постигне удовлетворяващо го примирие с Великобритания и Франция³⁸⁾. Някои отбелязват конюнктурния, тактически характер на договора, наричайки го „комедия“ и смятайки, че в близък момент Хитлер „ще скъса документа“, ще обяви претенциите си и дори ще атакува изненадващо³⁹⁾.

Освен това доминира възгледът, че пактът не влияе върху баланса на силите в Европа. Според консервативния вестник *Czas* московското споразумение не е нищо друго освен „обновяване на това от Рапало“, тоест подписания през 1922 г. договор, възобновяващ немско-съветските отношения. От него трябва да се тревожат единствено идеологически близките до Германия държави, както и участниците в „антиболшевишкия кръстоносен поход“⁴⁰⁾. Всички останали могат да не се притесняват от това, което се е случило в Москва⁴¹⁾.

Липсата на поводи за притеснения е още по-основателна, защото съветско-германският договор не изглежда като съюз в пълния смисъл на понятието, не е и израз или предизвестие за по-тясно сътрудничество между двете държави. В него се вижда единствено задължение за неутралитет в случай на „конфликт“⁴²⁾. Според Стефан Кожицки – деец и публицист на националния лагер, критичен към политиката на правителството, пактът има „конюнктурен“ характер. Хитлер е мотивиран от „неутрализирането“ на Полша, тоест нейната изолация – метод, който вече е използван от Берлин⁴³⁾. Подобно мнение споделя и един от правителствените вестници, предвиждащ „изолация“ на Германия⁴⁴⁾. Според Станислав Стронски, принадлежащ към групата на най-изявените политически публицисти, споразумението е проява на „необходимостта от ограничаване на обхвата“ на териториалните стремежи на Германия в Източна Европа⁴⁵⁾. Представлява доказателство и за затруднението, в което

се е оказал Хитлер. Подобна диагноза изглежда идентична със съмнението или дори изключването, че Германия желае да предизвика война. Не всички споделят този възглед. Според Юзеф Мацкевич Хитлер иска конфликт и се стреми към него⁴⁶⁾.

Ограниченията, налагани на пресата, както и настроеността, съпътстващи анализите, водят дотам, че предположенията относно недостатъчно известния характер на пакта и неговите опасни за Полша последици са редки. Такива предположения, определяни като клюки, се появяват в *Slowo* в кореспонденцията от Берлин, в която се отбелязват слухове, според които пактът представлява „прелюдия“ към по-тесен съюз между Русия и Германия“, а дори „нова система от съюзи“⁴⁷⁾. В известен смисъл с тази информация кореспондира анализът на Вацлав А. Збишевски, който, без да скрива сериозността на ситуацията, допуска освен други възможни последици от споразумението и „подялба на Полша“⁴⁸⁾.

Подчертаването преди всичко на проблемите, пред които това споразумение поставя външната политика на Германия, не взема предвид увеличената активност на Съветския съюз, при което формулираните по темата мнения невинаги са последователни. Според един от вестниците Москва ще страни в най-близкото бъдеще от „военна и политическа активност“⁴⁹⁾, обаче на следващия ден същият вестник заявява, че пактът дава „повече възможности на Съветския съюз, отколкото на Третия райх“, и изказва съмнение в тезата за предполагаемата пасивност на Сталин⁵⁰⁾. Това предположение е допълнено от убеждението, че пактът ще допринесе за разпада на Коминтерна, тоест за отслабването на международната позиция на Съветския съюз⁵¹⁾. Не за всички целите, преследвани от Москва, са ясни. Вzeti са под внимание както възможността Сталин да се оттегли от участие на европейската сцена, така и амбициите на Съветския съюз да играе ролята на „суперарбитър“⁵²⁾.

Въпреки всичко доминират мненията, изпълнени, ако не с оптимизъм, то поне с липса на причини за тревога. Положението на Полша не се влошава, а международният ред, гарантиращ запазване на дотогавашната позиция, не се променя при отслабване на антикоминтерновия пакт или Коминтерна.

На 25 август 1939 г. в Лондон е подписан съюзен договор между Полша и Великобритания, който по разбираеми причини привлича интереса на пресата и не остава без влияние върху оценката на ситуацията. Важността на съюза е забелязвана в автоматизма на неговото действие, тоест в безусловната помощ в случай на агресия срещу една от участващите страни. Подчертава се, че съюзът, който подсилва „мирния фронт“ в Европа, изключва конфликти с локален характер, под което се разбира полско-германската война⁵³⁾; това наблюдение е далеч от точността, Полша има неизменно задължаващ съюзен договор с Франция с аналогичен характер като договора с Великобритания, а следователно и идентични резултати в случай на нападение.

В коментарите, които се появяват след сключването на съюза, освен подчертаването на неговото благоприятно влияние върху положението на Полша се отбелязва, че той е „фактор на мира, силата и равновесието“⁵⁴⁾, синоним на „безопасността и мира“⁵⁵⁾. За разлика от „неясния съветско-немски договор на хартия“, лишен от възможност за трайност, полско-британският съюз е „ясен и несломим“⁵⁶⁾. Освен основната цел на споразумението – запазването на мира, в него виждат и предизвестие на „културното развитие на света“. Това измерение, което остава на втори план в условията, при които е подписан договорът, не е отбелязано случайно. Според *Czas* този съюз поставя Полша в западния свят, натоварвайки я с „мисията и посланичеството“ да пази „общочовешките достижения“⁵⁷⁾.

Интерпретациите на полско-английското споразумение са издържани в духа на реакция на събитие, подсилващо Полша и имащо мирен характер. Коментарите, лишени от конфронтационен тон спрямо Германия – както може да се допуска, по нареждане на Министерството на външните работи, са придружени от информация за засилването на антиполската кампания на немската преса и немските провокации на територията на Свободния град Гданск, както и в пограничната област. В деня, в който е съобщено за подписването на договора, е съобщено и за започването на изкопи за противосамолетни ровове във Варшава и други градове⁵⁸⁾. На 30 август вестниците публикуват съобщенията за мобилизация; по нареждане на властите терминът „повсеместна мобилизация“ е заместен от формулировката „следващи отбранителни разпоредби“.

На 1 септември 1939 г. Германия атакува Полша; на 3 септември Великобритания и Франция обявяват война на Германия, като не започват срещу нея никакви по-сериозни въоръжени действия и не оказват каквато и да е помощ на Полша. На 17 септември започва съветската агресия.

Превод от полски: Кристиан Янев

БЕЛЕЖКИ

1. Заповече информация вж.: Habielski, R. (2013). *Wolność czy odpowiedzialność? Prasa i polityka w II Rzeczypospolitej*, Warszawa.
2. Pietrzak, M. (1990). *Reglamentacja wolności prasy w Polsce (1918 – 1939)*, Warszawa 1963, s.447 – 448.
3. Фрагмент от неговата публицистика от 1939 г. [w:] S. Cat-Mackiewicz, *Teksty*, oprac. J. Jaruzelski, Warszawa.
4. Вж. Studnicki, W. (2018). *Wobec nadchodzącej drugiej wojny światowej*, wstęp J. Sadkiewicz, posłowie P. Zychowicz, Kraków.

5. Пак там, s. 219.
6. Вж. Sadkiewicz, J. (2012). „Ci, którzy przekonać nie umieją”. Idea porozumienia polsko-niemieckiego w publicystyce Władysława Studnickiego i wileńskiego „Słowa” (do 1939), Kraków.
7. „Nie znamy pojęcia pokoju za wszelką cenę”, „Gazeta Polska” 1939, nr 125, 6 V, s. 1
8. K. Smogorzewski, Niemcy przed doniosłą decyzją, tamże, 1939, nr 126, 7 V, s. 1.
9. Mowa naczelnego Wodza na Zjeździe Legionistów w Krakowie, „Polska Zbrojna”, 1939, nr 217, 7 VIII, s. 1.
10. Mowa Marszałka Rydza-Śmigłego 6 sierpnia w Krakowie na Zjeździe Legionowym, „Kurier Poranny” 1939, nr 216, 7 VIII, s. 1.
11. Pietrzak, Reglamentacja wolności..., s. 470.
12. Вж. М. Дąbrowska, Dzienniki 1933-1945, oprac. T. Drewnowski, t.2, Warszawa 1988, s.327 – 328; V. Sapieha, Amerykańska księżna. Z Nowego Jorku do Siedlisk, przekład E. Horodyska, Warszawa 2019, s. 279.
13. Вж. например Bregman, A.(1958). Najlepszy sojusznik Hitlera. Studium o współpracy niemiecko-sowieckiej (1939 – 1941), Londyn и следващите издания.
14. Вж. Kornat, M. (2002). Polska 1939 roku wobec paktu Ribbentrop-Mołotow, Warszawa.
15. Beck, J. (1987). Ostatni raport, wstęp. M. Wojciechowski, Warszawa.
16. M. Niedziałkowski, Berlin i Moskwa, „Robotnik” 1939, nr 236, 25 VIII, s. 1.
17. Pietrzak, Reglamentacja wolności..., s. 470.
18. Przewidywaliśmy, „Kurier Polski” 1939, nr 233, 24 VIII, s. 2.
19. A.G. Skutki porozumienia niemiecko-sowieckiego, „Czas” 1939, nr 233, 24 VIII, s. 1.
20. Вж. например „Kurier Poranny” 1939, nr 234, 25 VIII, s. 4.
21. (z.s.) (Zdzisław Stahl), Demonstracja, która nie zaważy na szali, „Gazeta Polska” 1939, nr 233, 23 VIII, s. 1.; вж. също, Pakt o nieagresji a Bałtyk, „Nasz Przegląd”, nr 242, 30 VIII, s.6
22. M. Ścieżyński, Ribbentrop na Kremlu, „Gazeta Polska” 1939, nr 233, 23 VIII, s. 1.
23. Вж. Zamiary, przestrogi, nadzieje. „Bunt Młodych”, „Polityka” 1931 – 1939, wybór publicystyki, wybór i prac. R. Habielski, J. Jaruzelski, Warszawa 2008.
24. По темата вж. А.М. Bocheński, Między Niemcami a Rosją, Warszawa 1937 и следващите издания; Polska idea imperialna, Warszawa 1938; K. M. Ujazdowski, Żywotność konserwatyzmu. Idee polityczne Adolfa Bocheńskiego, Warszawa 2005; R. Habielski, Dokąd nam iść wypada? Jerzy Giedroyc od „Buntu Młodych” do „Kultury”, Warszawa 2006.
25. W. Studnicki, Wobec nadchodzącej..., s.174 – 175.

26. R[yszard] W[raga], Moskwa-Berlin, „Polska Zbrojna” 1939, nr 234, 24 VIII, s. 1.
27. Вж. например W. Ipohorski-Lenkiewicz, Nie straszny dla nas burzy czas, „Gazeta Polska” 1939, nr 232, 22 VIII, s. 1; J. G., Dlaczego nie lękamy się wojny?, tamże, 1939, nr 233, 23 VIII, s. 2.
28. Paskarze do Berezy, „Kurier Polski” 1939, nr 236, 27 VIII, s. 1,7.
29. Например „Robotnik” 1939, nr 236, 25 VIII, s.1.
30. M. Piotrowski, Pakt niemiecko-sowiecki doprowadzi do izolacji Berlina, „Kurier Poranny” 1939, nr 236, 27 VIII, s. 1.
31. R[yszard] P[iestrzyński], Szanse pokoju i pewność zwycięstwa, „Kurier Poranny” 1939, nr 234, 25 VIII, s.1.
32. L. Ch., Dwustronny akt słabości, „Kurier Warszawski” 1939, nr 231, 22 VIII, a. 1 – 2.
33. Hitler skapitulował przed Sowietami, „IKC” 1939, nr 234, 25 VIII, s.19.
34. M. Niedziałkowski, Berlin i Moskwa, op. cit.
35. Przekreślenie podstawowych założeń „osi”, „Gazeta Polska” 1939, nr 233, 23 VIII, s. 1; Podpisanie sojuszu polsko-angielskiego, tamże, nr 237, 26 VIII, s. 1; Niemcy przyznają się do zerwania paktu antykominternowskiego, пак там, nr 237, 26 VIII, s. 1; Istotny sens i cel umowy niemiecko-sowieckiej, „IKC” 1939, nr 235, 26 VIII, s. 3.
36. (Korn.), Kapitulacja hitlerowskiego Berlina przed bolszewicką Moskwą, „Kurier Warszawski”, 1939, nr 232, 23 VIII, s. 4; Kapitulacja Berlina przed Moskwą nie pomoże Rzeszy, „Robotnik” 1939, nr 235, 24 VIII, s. 1.
37. S. Kozicki, Hitler i Sowiety, „Warszawski Dziennik Narodowy” 1939, nr 233, 24 VIII, s.1.
38. Manewry niemiecko-sowieckie, „Czas”, 1939, nr 232, 23 VIII, s. 1.
39. Regnis [B. Signer], Sowiecko-niemiecki „towaroobman”, „Nasz Przegląd” 1939, nr 235, 23 VIII, s. 2.
40. „Czas”, 1939, nr 232, 23 VIII, s. 1.
41. Пак там.
42. Szanse pokoju..., op. cit.
43. S. Kozicki, Hitler i Sowiety, „Warszawski Dziennik Narodowy” nr 233, 24 VIII, s. 1.
44. „Kurier Poranny” 1939, nr 236, 27 VIII, s. 1.
45. St[anisław] St[roński], Co góruje w tym wydarzeniu?, „Kurier Warszawski” 1939, nr 233, 24 VIII, s. 1.
46. J[ózef] M[ackiewicz], „Słowo” 1939, nr 235, 27 VIII, s. 1.
47. (Ł.) (H. Łubiński) „Słowo” 1939, nr 231, 23 VIII, s. 1
48. Lup (W. A. Zbyszewski), Sytuacja jest poważniejsza niż we wrześniu ubiegłego roku, „Słowo” 1939, nr 232, 24 VIII, s. 1.

49. Przewidywaliśmy, op. cit.
50. Коментар към текста на пакта, „Kurier Poranny” 1939, nr 234, 25 VIII, s. 4.
51. S. Kozicki, Hitler i Sowiety, op. cit.
52. M. Niedziałkowski, Berlin i Moskwa, op. cit.
53. Podpisanie sojuszu polsko-angielskiego, op. cit.
54. R[yszard] P[ieśtrzyński], Na straży wolności i cywilizacji, „Kurier Poranny”, 1939, nr 235, 26 VIII, s. 1.
55. L. Ch., Sojusz bezpieczeństwa i pokoju, „Kurier Warszawski” 1939, nr 235, 26 VIII, s. 3.
56. Ku pokojowi lub ku zwycięstwu, „Nasz Przegląd” 1939, nr 239, 27 VIII, s. 3.
57. A.G., U podstaw sojuszu polsko-angielskiego, „Czas” 1939, nr 236, 27 VIII, s. 1.
58. „Gazeta Polska” 1939, nr 237, 26 VIII, s. 4.

POLISH PRESS TOWARDS POLISH-GERMAN RELATIONS BEFORE THE OUTBREAK OF SECOND WORLD WAR

Abstract. The article discusses the positions taken by the Polish press towards Polish-German and German-Soviet relations in the period directly preceding the outbreak of the war (August 1939). The supplementation of press views is information about the press policy of the authorities and the scale of freedom of political expression. The source basis are the most important political dailies, representing the views of the power camp and opposition groups.

Keywords: press policy; Polish foreign policy; Polish-German relationship; German-Soviet relationship

✉ **Prof. Rafal Habielski, DSc.**

Historical Research Office
Institute of National Remembrance
7, Wołoska St.

02-675 Warsaw, Poland

E-mail: rafal.habielski@ipn.gov.pl

Department of Journalism Information and Bibliology
University of Warsaw

Translated from Polish to Bulgarian: Kristian Yanev